

"משחק החופש" – "הפועל בנות סחי'נין" בכדורגל

יעלה להב-רז ושלומי רזניק

תקציר

במחקר זה אנו מבקשים להוסיף לידע הקיים על שוליות כדורגל הנשים בישראל, דווקא מתוך הפניית המבט לעולמן של שחקניות כדורגל ערביות במועדון הפעיל היחיד בארץ בו משחקות כדורגלניות ערביות – "הפועל בנות סחי'נין". שחקניות קבוצת הכדורגל "הפועל בנות סחי'נין" מייצגות שוליות מעניינת ויוצאת דופן במובנים רבים. מקור שוליות זו, טמון בהיותן נשים המשחקות משחק הנתפס באופן מסורתי כגברי בהקשר של חברה מסורתית-פטריארכאלית. זהותן של נערות אלו, מורכבת ממעגל זהויות סבוך המכיל, בין השאר, את הזהות הנשית, הלאומית, האזרחית והדתית, מעגל זהויות המאפיין את זהות הנשים הערביות בחברה הישראלית. השאלה המרכזית הנשאלת במחקר היא כיצד מעצב מעגל זהויות מורכב זה, את המשמעות הניתנת למשחק הכדורגל על ידי הנערות המשחקות אותו? המחקר בוצע באמצעות תצפיות במשחקים ובחדרי ההלבשה, לפני ואחרי המשחקים, וראיונות עומק איכותניים עם שחקניות המועדון בעבר ובהווה. להשלמת התמונה, רואיינו גם יו"ר הקבוצה ושחקנית עבר ממועדון אחר. בנוסף, נערכו ראיונות עם מדגם אקראי של תושבי העיר סחי'נין. ממצאי המחקר מעלים שבראש היררכיית הזהויות שלהן נמצאת הזהות המגדרית ואילו לזהות האתנו-לאומית ולקונפליקט הלאומי או האתני והדתי ניתן משקל קטן בהרבה. משחק הכדורגל עבור הנערות הערביות-פלשתינאיות הוא בעיקר אתר להבניית הזהות המגדרית ולא הלאומית. רצונן של השחקניות הערביות הוא להיות מוכלות בתוך הזהות הישראלית הכללית והאמצעי הוא המשחק – גם במחיר הדחקה של המימד האתנו-לאומי בזהותן.

תאריכים: זהות, מגדר, לאומיות, כדורגל נשים, ערבים בישראל.

בארצות הברית ובמדינות רבות אחרות הכדורגל נחשב לספורט היאה במיוחד לנשים. בארץ, לעומת זאת, משחק הכדורגל נחשב לספורט גברי. מעטות הנשים המשחקות כדורגל, מעטות עוד יותר הנשים המשחקות כדורגל באופן סדיר במסגרת מועדון ומשחקי ליגה, ומעטות עוד הרבה יותר, הנשים הערביות המשחקות כדורגל. במחקר זה, אנו מבקשים להוסיף לידע הקיים בעניין מקומו השולי של כדורגל הנשים בישראל, דווקא מתוך הפניית המבט לעולמן של שחקניות כדורגל ערביות במועדון הפעיל היחיד בארץ שבו משחקות כדורגלניות ערביות –

"הפועל בנות סחי'נין".

ראשיתה של "הפועל בנות סחי'נין" בקבוצת נערות, בגילאי חטיבת הביניים, ששיחקה כדורגל במסגרת בית הספר. הקבוצה קמה בעקבות "שיגעון של אדם אחד" – יושב ראש הקבוצה חמיד ג'נאים, מורה בתיכון סחי'נין, ומזה 15 שנים מחזיק בתפקיד האחראי לתיק הספורט בעירייה. בשיתוף פעולה עם התאחדות הספורט לבתי הספר, שהיא זרוע הפעילות מטעם משרד החינוך, הוקמו שתי קבוצות של בנות בכיתות ז'-ח' וקבוצה אחת של בנות בכיתה ט'. בשנת 2001 כבר היו ארבע קבוצות (שתיים בכיתות ז'-ח' ושתיים בכיתה ט'). בסוף אותה שנה נוסדה גם קבוצה של נערות בוגרות (י-י"ב), אשר לא שיחקו כדורגל מימיהן, והן אשר מהוות את הגרעין של קבוצת "הפועל בנות סחי'נין". המועדון כולל שתי קבוצות פעילות: קבוצת הנערות הצעירות (כיתות ז'-ט') וקבוצת הנערות הבוגרות (כיתות י-י"ב) המשחקות בליגת בתי הספר התיכוניים, בליגה הלאומית לכדורגל נשים וכיחידות בנבחרת ישראל.¹ בעונת 2005/2004 דורגה הקבוצה במקום העשירי (מתוך 12 קבוצות) בליגה הלאומית לכדורגל נשים. הקבוצה זכתה באליפות ישראל לבתי ספר תיכוניים וייצגה את ישראל באליפות העולם לבתי ספר תיכוניים שהתקיימה בדנמרק (ISF) באפריל 2005.² כל שחקניות הקבוצה הן בנות סחי'נין, תלמידות תיכון בנות 16-18, מרביתן מוסלמיות.³

שחקניות קבוצת הכדורגל "הפועל בנות סחי'נין" מייצגות מעמד שולי מעניין ויוצא דופן במובנים רבים. מקורו של מעמד זה, טמון בהיותן נשים המשחקות משחק הנתפס באופן מסורתי כגברי בהקשר של חברה מסורתית-פטריארכאלית. יתרה מכך, כשחקניות כדורגל הן מיעוט מבוטל בתוך קבוצת המיעוט הנשי, הן בהקשר המקומי והן בהקשר של החברה הישראלית. זהותן של נערות אלו, מורכבת מפסיפס זהויות סבוך: הזהות הנשית, הלאומית, האזרחית והדתית, המאפיינות את זהותן של הנשים הערביות-פלשתינאיות בחברה הישראלית. השאלה המרכזית הנשאלת במחקר זה היא כיצד מעצב פסיפס זהויות מורכב זה את המשמעות הניתנת למשחק הכדורגל על ידי הנערות המשחקות אותו. כיוון שאנו מניחים שמשמעות זו תלויה בהקשרים רחבים יותר, בטרם נציג את הממצאים, נדון תחילה בדימוי הגברי של משחק הכדורגל והמיקום השולי שתופסות הנשים בענף ספורט זה, נציג תמונת מצב תמציתית של כדורגל הנשים בעולם ובישראל ונתחקה אחר הזיקה הקיימת בין זירת הכדורגל לבין פוליטיקה של זהויות.

הדימוי הגברי והמיקום השולי של נשים בכדורגל

הגישות המחקריות השונות, מדגישות כולן את היות הספורט תופעה מודרנית, משחק תחרותי, מאורגן, בעל כללים, שבו אתר התחרות הוא גוף האדם. שילוב בין מאפיינים אלה, כפי שטוען שורק (2006) במחקרו על כדורגל הגברים בסחי'נין, הופך את הספורט המודרני ל"מוסד חברתי בעל עצמה סמלית המייצרת והמפרקת גבולות חברתיים בין קבוצות" (שם: 8). התאוריה הפמיניסטית מתייחסת לספורט כאל זירה שבה פועלים יחסי כוח בין קבוצות

שונות ומדגישה כי ה"תחרותיות" המצויה במוקד הספורט נחשבה מאז ומתמיד לתכונה גברית. בקרב הדוגלים בגישה זו, התפתחה ספרות ענפה (Hargreaves, 1994; Messner, 1990; Messner & Sabo, 1988). הרואה בספורט פתרון, הנועד לפתור את משבר הזהות הגברית בעידן המודרני. במובן זה, משמש הספורט ככלי להנצחת עליונותו של הגבר, מכיוון שבספורט מודגשות האיכויות הקיצוניות של הגוף הגברי. עם זאת, בעשורים האחרונים נסדק הזיהוי של הספורט עם "גבריות" והחלה עלייה, ניכרת למדי, ברמתה ובכמותה של הפעילות הספורטיבית של נשים. למרות זאת עדיין קיים תת-ייצוג ניכר של נשים במרבית ענפי הספורט (ניר-טור, 2001). ככלל, נשים משתתפות בפעילויות ספורטיביות מעטות יותר, בשכיחות פחותה יותר, ברמה תחרותית נמוכה יותר והסיקור התקשורתי של פעילותן דל בהשוואה לסיקור תחרויות הגברים (Duncan & Messner, 2005). ההיעדרות היחסית של נשים מהסיקור בכלי התקשורת ההמונית, מחלישה את יכולתן של הספורטאיות ושל ספורט הנשים בכלל, להשיג לגיטימיות והכרה חברתית המתורגמת למשאבים. ברנשטיין (1997; Bernstein, 2002) טוענת כי מחקרים מאז שנות ה-60 של המאה ה-20 מראים בעקביות כי למרות השינויים שחלו במעמד הנשים בחברה, הן מיוצגות בתקשורת פחות בהרבה מגברים, ועל פי רוב הן מגלמות תפקידים "נשיים" מסורתיים. עוד טוענת ברנשטיין, כי אצבע מאשימה הופנתה לא פעם כלפי התקשורת בטענה שהיא מכניסה את ספורט הנשים למעגל אכזרי, שהיציאה ממנו קשה – אין מימון מספיק לספורט הנשים, כיוון שאחוז ניכר מהכספים למימון הספורט ההישגי מגיע מנותני החסות, ואלו מעוניינים, כמובן, לתמוך בעיקר בקבוצות ובספורטאים הנחשפים רבות בתקשורת, וחוזר חלילה. לרמת החשיפה הנמוכה של הנשים בתקשורת ההמונית, השלכה ישירה גם על רמת ההשתתפות של נשים בספורט, הנובעת, בין השאר, ממידת יכולתן של נשים, ובעיקר של נשים, צעירות ואף ילדות, להזדהות עם ספורטאיות ההופכות למושאי הערצה וחיקוי. כיוון שאמצעי התקשורת אינם חושפים ו"מייצרים" דמויות נשיות המשמשות מודל לחיקוי, מעטות הבנות המחפשות אתגרים בתחום הספורט הנשי בכלל ובספורט בעל הדימוי הגברי בפרט. חלקן אף מסיקות שנשים וספורט לא "הולכים ביחד", ולראיה, דבריה של קארין סנדל, כדורגלנית מכבי חולון ונבחרת הנשים של ישראל: "אני זוכרת הרבה מקרים של בנות שהפסיקו לשחק כדורגל, כי ההורים לא הרשו להן. כדורגל ובנות לא נראה להם דבר שהולך ביחד. הם טענו שכדורגל זה ספורט לגברים"⁴. יתרה מכך, בגלל הסיקור התקשורתי הדל יחסית, קטן הסיכוי שנשים תפתחנה קריירה מקצועית מכניסה ובעלת יוקרה בתחום הספורט. התוצאה היא שגדל מספר הנערות והנשים, שאינן מקבלות עידוד לבחור את תחום הספורט כעיסוק מרכזי בחייהן או כמקצוע (להבדיל מתחביב).

כאשר התקשורת מסקרת בכל זאת נשים בספורט, היא נוטה להתמקד בענפים של ספורט יחידים, ולא בענפים של ספורט קבוצתי ובייחוד באלה הנחשבים ל"נשיים", כמו החלקה על

הקרח, שחייה צורנית, התעמלות אומנותית, ענפים מסוימים באתלטיקה וכדומה, ולא בענפים בעלי דימוי "גברי". סיקור ספורט הנשים מתייג את הנשים בדימויים סטריאוטיפיים, המדגישים את ההופעה החיצונית שלהן יותר מאשר את הישגיהן הספורטיביים. דרך הצגה ויזואלית זו, התקשורת מעצבת את שיח הספורט, שיח אשר מבנה את תפיסות הגוף הגברי כחזק ואקטיבי ואת הגוף הנשי כחלש ופאסיבי, כתפיסות "טבעיות" (Cox & Thompson, 2000). כדורעף חופים לנשים מהווה דוגמה מובהקת לכך. הדגש מושם בהופעתן החיצונית בבגדי חוף מינימאליים, יותר מאשר בכישוריהן הספורטיביים, ועל ידי כך הוא תורם לשימור ולשעתוק של ההגמוניה הגברית בספורט. דוגמה נוספת ומובהקת לכך ניתן לראות בהצעתו של ספ באלטר, נשיא התאחדות הכדורגל העולמית, לשחקניות הכדורגל שישחקו במכנסונים קצרים: "אם רק השחקניות יגלו אסתטיקה נשית יותר בעודן משחקות כדורגל, למשל ילבשו מכנסיים הדוקים יותר – קהל רחב יותר יגלה עניין" (קוקוזה, 2004).

מכיוון שלכדורגל יש "טקסט זכרי", והוא מהווה זירת התגוששות "גברית", כניסתן של נשים לתחום זה נחסמה. נראה כי הדומיננטיות הגברית בזירה זו היא תופעה חובקת עולם.⁵ במחקר על כדורגל נשים בדרום אפריקה מציינת פלק (Pelak, 2005) כי הכדורגל הוא יותר ממשחק, הוא זירה גברית. לדבריה, זהו מוסד אשר מעצב ומבנה את חלוקת הכוח הפוליטי-כלכלי. הגברים ניכסו את המשחק כ"שלהם". נשים נהדפות מספורט בכלל ומכדורגל בפרט, מפני שהזירה הספורטיבית היא המקום שבו הגבריות מתבטאת בעצמה הרבה ביותר. משום כך, טוענת פלק, זהו המקום שבו הגבריות מאוימת בעצמה הרבה ביותר בשל כניסתן של נשים אליו. זה המקום שבו גברים מודדים עצמם זה מול זה, מתחרים זה כנגד זה ומכריעים זה את זה, ומשום כך אין הם רוצים לראות נשים נכנסות אליו. לאורך השנים, הגנו הגברים בקנאות על הזירה הספורטיבית בתור המעוז האחרון של גבריות "חופשית מנשים". מהות המאבק היא מהות שנשים מורחקות ממנה, מהות שגברים לא מוכנים לשתף בה או לוותר עליה (Pelak, 2005).

תרומה נוספת למקומן השולי של הנשים בכדורגל ומכשלה נוספת הניצבת בפני המבקשות לעסוק בספורט הנחשב גברי, הוא הדימוי הלסבי המוצמד להן. מחקרים שעסקו בחקר בעיית התדמית של נשים בכדורגל, מצאו שלעתים תכופות נשים המשחקות כדורגל מזוהות בציבור כלסביות גלויות או סמויות. הספורט המקצועני במרבית המדינות המערביות מזוהה עם גבריות הטרנסקסואלית וכתוצאה מכך, נשים ספורטאיות הנאבקות לגישה שווה ולמתן זכויות באותם ענפים הנתפסים באופן מסורתי כ-"גבריים", משמשות כמושא לחשדנות באשר לנטייתן המינית, והן נאלצות להתמודד עם הגדרתן כלסביות, גם אם אינן כאלה מצד אחד, ועם תופעות של הומופוביה מן הצד האחר. במובן זה, נשים המשחקות כדורגל נתפסות כמאתגרות את ההבניה החברתית של "נשיות".

קוקס ותומפסון (Cox & Thompson, 2000) טענו, כי הספורט טומן בחובו אקלים הומופובי

שמשמעותו הציפייה הקיימת מצד גברים ונשים למלא אחר הנורמות המגדריות המקובלות בחברה. לכן, יש מי שקורא תיגר על מיניותה של ספורטאית הבוחרת להתרחק מנורמות הנוגעות ל"נשיות" (כגון שיער קצר, גוף אתלטי וחזק – נורמות הנתפסות כ"גבריות"), והיא נאלצת להציג תדמית הטרנסקסואלית. כתוצאה מכך, מספר לא מבוטל של נערות המצויות בגיל המאופיין ברגישות גבוהה לזהותן המינית והנתונות ללחצים רבים, מתרחקות מהספורט בשל הקישור שנעשה בין השתתפות פעילה במשחק לבין זהות מינית הומו-לסבית (Elling, 2005; DeKnope, & Knoppers, 2003; Harris, 2005). החרדה לדימוי הנשי הלא-לסבי של שחקנית כדורגל ישראלית בולטת בדברי אחת השחקניות שאמרה למראיין:

"שחקנית כדורגל היא אישה לכל דבר. אין הבדל בינה לבין שחקנית כדורסל או כדורעף. קל מאוד להעביר ביקורת, להעליל עלילות ולהדביק סטיגמות מכוערות. רוב שחקניות הכדורגל הן נשים יפהפיות, שיש להן חבר או שהן נשואות (...). להגיד שכל שחקניות הכדורגל לסביות, זה כמו להגיד שכל הרקדנים הומואים".⁶

משחק כדורגל הוא לא בחירה מתבקשת אצל בת המין הנשי. ניתן להניח שאם נערה מתעקשת לפנות בכל זאת לענף שכזה, מדובר בחוויה שהיא משמעותית מאוד עבורה.⁷ פלק מצטטת במחקרה דברים מפיה של שחקנית כדורגל דרום-אפריקאית האומרת: "גם כאשר אני משחקת במשחקי המועדון, אני מרגישה כאילו 'הביאו את הילדים'. זו עדיין תחושה כזאת, כאילו אנחנו בועטות את הכדור משם לפה והם, הגברים, משחקים את המשחק האמיתי. או שבזמן שהם מתחממים על המגרש, אנו הנשים יכולות לבוא ולבעוט בכדור. תחושת ההפרדה קיימת, המתח קיים" (Pelak, 2005). למרות כל הסיבות שמנינו לעיל, מיליוני נשים משחקות כדורגל בעולם ובמידה מועטה בהרבה, גם בישראל.

תמונת המצב של כדורגל הנשים בעולם

אף על פי שכבר בשנת 1920 נערך באנגליה משחק כדורגל נשים שצפו בו כ-53,000 איש ואישה, הרי שעד תחילת שנות ה-70 של המאה ה-20 אסרה התאחדות הכדורגל האנגלית על נשים להשתתף במשחקים שנערכו בחסותה.⁸ רק בשנת 1969 צירפה אגודת הכדורגל האנגלית נשים לשורותיה. באיטליה ובגרמניה, לעומת זאת, המצב היה טוב יותר. בגרמניה נוסדה ליגת נשים כבר בשנת 1930, ואילו באיטליה הליגה נוסדה בשנת 1950. בעקבות הדוגמה האיטלקית הוקמו ליגות חובבים על ידי נשים ולמען בכל רחבי אירופה ובייחוד בצפון אירופה. כל מדינה הקימה גם נבחרת לאומית לנשים, אך תחרויות בין לאומיות רשמיות החלו באירופה רק בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20, עם הקמתה של התאחדות הכדורגל האירופית (UEFA) שמיסדה גם תחרויות נשים. בארה"ב זכה כדורגל הנשים לפריחה עצומה בעקבות קבלת ההחלטה הידועה כ"תקנה 9" בשנת 1972, הקובעת כי בכל מוסדות החינוך האמריקניים הממסדיים, יתקיים שוויון מוחלט בין גברים לבין נשים ברמת המשאבים. כלומר, על כל

קבוצת גברים, יידרש המוסד להקים קבוצת נשים. תקנה זו, שינתה מהותית את ספורט הנשים בארה"ב. אם בשנת 1971, פחות מ-300 אלף בנות עסקו בספורט (אחת מכל 27 נשים), הרי שבשנת 2005 יש למעלה משלושה מיליון ספורטאיות אמריקניות במוסדות הלימוד (אחת מכל 2.5 נשים). המהפכה הפמיניסטית לא פסחה גם על הספורט באירופה. ב-1984 נחתמה בבריטניה, בהשתתפות 72 מדינות נוספות, "הצהרת בריטון", שהגדירה מהו "ייצוג הולם" (40-60 אחוזים) לנשים בספורט.⁹

בעקבות הגידול בתשתית כדורגל הנשים נוסדה גם הנבחרת הלאומית לנשים בשנת 1985, וכבר בשנת 1991 צברה כוח מספיק בהתאחדות הכדורגל העולמית פיפ"א (FIFA – Federation Internationale de Football Association) כדי לייסד את התחרות השנתית של הגביע העולמי הראשון לנשים. דבר זה קרה באיחור של כמעט 60 שנה לעומת תחרות גביע העולם הגברי. כדורגל נשים נכלל בפעם הראשונה כענף המזכה במדליה אולימפית בשנת 1996, במשחקי אטלנטה. משחק הגמר נערך בין נבחרת ארה"ב לבין נבחרת סין, ולמשחק באו כ-80,000 צופים, אך הוא לא שודר בטלוויזיה. המשחק שזכה למרב הצפייה בכדורגל נשים נערך באליפות העולם השלישית בכדורגל, בשנת 1999, כאשר נבחרת ארה"ב שיחקה עם נבחרת סין בשנית, וניצחה 5:4. במשחק זה צפו כ-90,000 אנשים במגרש, ומיליונים ברחבי העולם צפו בו דרך שידורי הטלוויזיה.

בשנת 2003 החליטה פיפ"א להפוך את דירוג הנבחרות השנתי שלה לדירוג חודשי. על פי דירוג פיפ"א העולמי המתבצע כל ארבעה חודשים, היו מדורגות בספטמבר 2005 כ-124 נבחרות ברחבי העולם (נבחרת ישראל לנשים נמצאת במקום ה-69). על אף כל זאת, כדורגל נשים נשאר ברובו המכריע ספורט חובבני (בארה"ב הוקמה ליגה מקצוענית לנשים בשנת 2001). לפי נתוני פיפ"א, רשומים כיום כשלושים מיליון שחקניות כדורגל ברחבי העולם כמעט כולן חובבניות. כדורגל נתפס עדיין בעיני נערות צעירות במרבית החברות כמשחק שאינו ראוי להיות מקצועני, וזאת כתוצאה ממחסומים תרבותיים, נורמות חברתיות והעדר מימון אשר לא מקנה למשחק עתיד (Hoffmann, Chew-Ging, Matheson, & Ramasamy, 2003).¹⁰

כדורגל נשים – בין אינטגרציה למחאה

הכדורגל, אולי יותר מכל משחק אחר, מהווה מצד אחד, אמצעי לליכוד חברתי ואמצעי ליצירת מסגרת לאומית וגיבושה, אך מן הצד האחר גם כלי להבעת מחאה חברתית/פוליטית. ספורט בכלל וכדורגל בפרט, מהווה מכשיר יעיל לביסוס זהויות פוליטיות, אתניות, גיאוגרפיות, מיגדריות ואחרות בגלל הפופולאריות שלו. מאותן סיבות עצמן הוא משמש גם כמכשיר יעיל לביטויי מחאה של קבוצות חברתיות שונות. יש בכוחו של הכדורגל להוות מכשיר יעיל של מחאה, של חיזוק הזהות הייחודית ושל החלשת הקשר עם הזהות ההגמונית של המדינה הנשלטת בידי רוב אתני/דתי/פוליטי/מיגדרי מסוים (אוריאלי, מחרוז, בר-אלי ומנע, 2001; בן-

פורת, 2001; שורק, 2006; Walseth & Fasting, 2003, 2004; Pelak, 2005). ביחס לשאלת האינטגרציה באמצעות הספורט מסיקים אלינג ואחרים ממחקרם על שילוב ההומו-לסביות במועדוני ספורט, כי אינטגרציה בתחום הספורט אינה תואמת בהכרח אינטגרציה בתחומים חברתיים אחרים (Elling et al., 2003). ההשתתפות בספורט יכולה אמנם לקדם שוויון לקבוצות השוליים ולקרוא תיגר על סטריאוטיפים דומיננטיים קיימים, אך באותה עת היא יכולה גם לשמר את מבנה הכוח הקיים בחברה, לאשרר, להבנות ולשעתק סטריאוטיפים הנוגעים לאותן קבוצות השוליים. חשוב לציין כאן את ההבחנה שערכו וולסט ופסטינג בין אינטגרציה בתוך הספורט לבין אינטגרציה באמצעות הספורט (Walseth & Fasting, 2004). לדבריהם, אינטגרציה באמצעות הספורט מתמודדת עם שאלות כגון אלה: האם ההשתתפות בספורט יכולה להוביל לאינטגרציה בתוך החברה? לעומת זאת, אינטגרציה בתוך הספורט מתמודדת עם שאלות הנוגעות להשתתפות הפעילה בספורט. אינטגרציה באמצעות הספורט נתקלת במחסומים חברתיים רבים, במיוחד בכל הנוגע לנשים שהן חלק ממינורים. אינטגרציה זו תלויה בגורמים מגבילים רבים, כגון משפחה, העדר רשת חברתית (חברים, קרובי משפחה) אשר תתווך בין הנערה לבין תחום הספורט, גזענות, מסורות ושמרנות דתית. וולסט ופסטינג (שם) ניתחו את האינטגרציה באמצעות הספורט כמכילה שלושה אספקטים: **אינטגרציה מבנית**, שבה יש אפשרות למוביליות חברתית באמצעות ההשתתפות בספורט, **אינטגרציה חברתית-תרבותית**, שמשמעותה חלחול של נורמות וערכים מהספורט לחברה, וכך קורא הספורט תיגר על סטריאוטיפים הנוגעים לנשים וליכולותיהן. ההיבט השלישי שצינו וולסט ופסטינג טמון ב**אינטגרציה חברתית-רגשית**, שמשמעה יצירת חברויות ורשת חברתית באמצעות הספורט. וולסט ופסטינג (שם) טענו כי נשים, בעיקר נשים במיעוטים אתניים, מתריסות באמצעות ההשתתפות בספורט בכלל ובכדורגל בפרט, נגד תפקידי המיגדר המסורתיים המקובלים בחברה, וכי דרך ההשתתפות במשחק סותרות בנות אלו את הסטריאוטיפים בדבר היות הנשים פאסיביות וקורבנות התרבות הפטריארכאלית.

לעומתן פלק (Pelak, 2005) טוענת, כי ספורט בחברות פוסט-תעשייתיות תורם דווקא לשעתוק הקשר שבין מיגדר לבין כוח. ספורט תחרותי הוא מרכזי להבניה של חלוקת המינים ה"טבעית" ושל פרקטיקות מיגדריות הטרוסקסואליות נורמטיביות. עם זאת, גם פלק (שם) מסכימה עם הקביעה, כי הספורט יכול לשמש במידה מסוימת זירה להתנגדות נשית, כסוכן שינוי וככלי להעצמה. פלק מבקשת להתייחס התייחסות שונה לחוויה הנשית. בעוד מרבית המחקרים נטו לראות בחוויה הספורטיבית של נשים חוויה אוניברסאלית, פלק מבקשת להראות כיצד המיגדר משתלב במערכות חברתיות נוספות, כגון: כוח, גזע ומעמד. לא עוד הסתכלות צרה על נשים לבנות ממעמד בינוני גבוה ומחברות מערביות, אלא הסתכלות על מגוון החוויות הנשיות. הפרדיגמה שפלק מציעה לא רק מדגישה את הרבגוניות של זירות נשיות ואת אופני הדיכוי הרבים, אלא אף מאירה באור חדש את הקשר שבין מגבלות

חברתיות לבין סוכן אנושי (agency) בתוך הקשר היסטורי ותרבותי מסוים. שחקניות הכדורגל השחורות בדרום אפריקה, שראיינה פלק, הצליחו דרך הכדורגל לייצר את עצמן ואת זהותן לא כקורבנות חסרות כוח, בורות ומסורתיות, אלא כסוכנים אנושיים פעילים בהגדרת זהותן הספורטיבית. המקרה של כדורגלניות בדרום אפריקה מוכיח כיצד הנשים פורצות מחסומים היסטוריים ובנות בריתות חברתיות מעצימות.

השאלה היא האם ניתן להקיש מן הספרות העוסקת במקומו של כדורגל הנשים בעולם על החברה הישראלית. האם נשים ערביות המשחקות כדורגל רואות במשחק כלי לאינטגרציה חברתית בחברה הישראלית או כלי לביטוי מחאה לאומית, אתנית, או מיגדרית? שאלה זו מתקשרת לשאלה נוספת: האם מגרש הכדורגל מהווה זירה להבעת מחאה בחברה הישראלית? האם קיימת מסורת של הבעת מחאה בזירת הכדורגל, ואם כן, האם היא מוגבלת לגברים או אפשרית גם לנשים? מתברר שבנישאל, דווקא מכיוון שהיה מחובר לפוליטיקה בעבותות, היווה משחק הכדורגל מראשיתו מכשיר פוליטי שנוצל לעתים גם להבעת מחאה. האהדה לקבוצת כדורגל מסוימת, יצרה זהות מסוימת ואחידה עם הממסד הפוליטי שהיה הפטרון של אותה קבוצה (בן-פורת, 2001). איצטדיון הכדורגל בארץ הפך לא פעם לזירה שבה מתחוללים מאבקים שונים: אתניים, מעמדיים, לאומיים ודתיים. מגרשי הכדורגל בארץ העניקו הזדמנות להבעה ולפורקן של מתחים חברתיים שונים, הן ליחידים והן לקבוצות. זירת הכדורגל, יותר מענפי ספורט אחרים בארץ, הייתה זו שבה היה ניתן לבטא מחאה בעלת כוח ולקוות כי היא נשמעת גם מעבר לכותלי האצטדיון. עם זאת, מכיוון שהכדורגל הוא ה- "משחק של העם", הוא איפשר, יותר ממשחקים אחרים, חדירה של קבוצות שוליים, והיווה כלי יעיל לאינטגרציה ולמוביליות חברתית. למרות זאת, ניתן לראות כי החומה המבוצרת של כדורגל כזירה גברית במהותה, טרם נפרצה.

בין "פוליטיקה של זהות" ל"פוליטיקה זהותנית"

חוקרים העוסקים בחקר הזהות נוטים להבחין בין "פוליטיקה זהותנית" (Identity Politics) לבין "פוליטיקה של זהות" (Politics of Identity). הראשון הוא סוג של פוליטיקה אשר מתייחס לתהליכים "מלמעלה למטה" שבהם ישויות פוליטיות, כלכליות ואחרות מבקשות ללוש ולעצב זהויות קולקטיביות המבוססות על אתניות, דת, גזע ומקום. זהו טיפוס של פוליטיקה פורמאלית יותר, מובנית, המיושמת על ידי משטרים, ממשלות, מפלגות וסוכנויות ציבוריות אחרות בזירות הפוליטיות, הכלכליות והחברתיות השונות. לעומת זאת, "פוליטיקה של זהות" מתייחסת יותר לתהליכים "מלמעלה למטה" שבאמצעותם בני אדם מערערים מבני עצמה וחותרים תחתיהם, ומתדיינים עם התרבות והזהות המטילים מגבלות על חייהם החברתיים. הפוליטיקה של הזהות מתייחסת יותר אל הפרקטיקות הפוליטיות והחברתיות ואל הערכים המבוססים על שיוך אתני, דתי, מקומי, לאומי וגם מיגדרי, זהויות שפעמים

תכופות חופפות זו את זו (Hill & Thomas, 2003). ראוי לציין ששני המושגים אינם מוציאים זה את זה, מתקיימים ביניהם קשרי תלות, ואין האחד מתקיים ללא האחר. שניהם נוגעים ותלויים במבנה של יחסי העצמה ושל השלכותיהם על הפרקטיקה והרטוריקה של קולקטיבים ויחידים. עם זאת, בעוד שורק (2001) בוחן את הכדורגל הגברי הערבי במונחים של פוליטיקה זהותנית, ועוסק בקשר בין כדורגל ובין משחק הזהויות שבו מעורבים עד צוואר הערבים בישראל, אנו מבקשים לבחון כאן את הפרקטיקה של הפוליטיקה של הזהות, כפי שהיא מתרחשת בזירת הכדורגל הנשית בהקשר של החברה הערבית.

שורק (2001) מצא כי הנשים נדחקות אל מחוץ למגרש הכדורגל, לפחות כצופות. בכל משחקי הבית שבהם נכח, לא נראו כלל נשים, אף על פי שהן מוצאות עניין בכדורגל ובמיוחד בקבוצה המקומית, אך מגרש הכדורגל מרתיע אותן.¹¹ הגברים בסחינין גילו נכונות רבה יותר לאפשר לנשים להיות נוכחות במשחקים מחוץ לסחינין, מאשר בעיר עצמה או ביציעים נפרדים לנשים, בעיקר "בגלל החשש שמא תיחשף בת משפחתם לקללות ולניבולי פה במגרש" (שם). למרות זאת, טוען שורק שהנשים אינן נדחקות מתחום הספורט בכלל. משחק הכדורגל וגם האתלטיקה אינם חסומים לחלוטין בפני הנשים.¹² כך למשל, כאשר נוסדה קבוצת הכדורגל "הפועל בנות סחינין", היא זכתה לכיסוי תקשורתי אוהד במדורי הספורט בערבית. יתרה מכך, היזמה להקמת הקבוצה לא באה מן הנשים עצמן אלא כתוצאה מיזמות של גבר ערבי. בכפרים ערביים מסורתיים יותר מסחינין הניסיון להקים קבוצת כדורגל לנשים נתקל בהתנגדות חריפה יותר. כך למשל בפורידיס, קבוצת הכדורגל לנשים בבית הספר התיכון המקומי, הספיקה לקיים משחק אחד בלבד בטרם נאסר בלחץ החוגים המסורתיים להמשיך בפעילותן (זועבי, 2003).

כיצד מתמודדות הנשים עם המתח שבין ההזרה שלהן ממרחב הכדורגל הציבורי לבין האפשרות שניתנה להן ליטול חלק במרחב ציבורי המיועד למיגדר בלבד? השערת המחקר היא כי השחקניות בקבוצת "הפועל בנות סחינין" יראו בהשתתפותן במשחק הכדורגל דרך להבעת מחאה נגד תפקידי המיגדר המקובלים בחברה הישראלית ובחברה הערבית.¹³ השתתפותן תבטא סוג של "פוליטיקה של זהות" ותיתפס כמחאה על מקומה השולי של האישה הערבית הן בתוככי חברתה שלה והן במעגל הזהויות הרחב יותר, כמיעוט בחברה הישראלית. השערה זו נשענת על ההנחה שמכיוון שמשחק הכדורגל הוא לא בחירה מתבקשת אצל נשים ישראליות, במיוחד לא במגזר הערבי, הרי שהרצון המופגן והנחישות להמשיך ולשחק מייחסת לפעילות בזירת הכדורגל משמעות של מחאה ושל חתרנות ביחס למעמדן כנשים בחברה הערבית.

הליגה לכדורגל נשים בישראל

עד העשור האחרון לא היו כלל קבוצות כדורגל לנשים בארץ. הקמת נבחרת ישראל, בשנת 1997, הביאה לייסוד ליגת נשים בכדורגל המשמשת אכסניה לקבוצות יהודיות וערביות.

במקביל להקמת הליגה הלאומית לקבוצות כדורגל נשים, הוקמה גם ליגה לבתי הספר התיכוניים. בליגה הלאומית השתתפו בשנת 2004 תריסר קבוצות, מתוכן קבוצה ערבית אחת ("הפועל בנות סחינין").¹⁴

ליגת כדורגל הנשים בארץ ניצבת מראשיתה בפני קשיים תקציביים, העדר משאבים ויחס מזלזל מצד התאחדות הכדורגל וכלי התקשורת ההמוניים. כתוצאה מכל אלה נדחתה פעמיים בשנת 2003 פתיחתה של הליגה על ידי ההתאחדות, ואילו בשנת 2004 נפתחה הליגה בחודש ינואר וכבר בחודש פברואר איימו הקבוצות להשבית את הליגה בשל מחסור בתקציב. במאוס 2004 האיום מומש – הליגה הושבתה והקבוצות לא שלחו שחקניות לנבחרת ישראל.¹⁵ באפריל חודשה פעילות הליגה לשני מחזורים, אך הסיבוב השני ומשחקי ה"פלייאוף" התבטלו. ליגת הכדורגל לנשים עומדת בפני איום סגירה תמידי, וזאת כתוצאה מהמשברים הכלכליים שהם תולדה של העדר כמעט מוחלט של תקצוב הקבוצות מצד ההתאחדות וכן מדלות נותני החסות והסיקור התקשורתי.¹⁶ אף על פי שההתאחדות התחייבה בראשית 2004 להפעיל ליגה לנערות או ליגה לילדות, טרם נמצא לכך מימון. במקום זה יש מסגרות פרטיות, כמו: גביע "פוקס קידס" לילדות ולילדים והחברה למתנ"סים המפעילה ליגה לנערות במישור החוף. המחסור החריף במשאבים הביא לכך שב-14 לספטמבר 2004 הגישו כל הקבוצות בליגת הכדורגל לנשים עתירה לבג"צ כנגד המועצה להסדר ההימורים בספורט [להלן "המועצה"], שרת החינוך התרבות והספורט, שר האוצר, ועדת הכספים של הכנסת, התאחדות הכדורגל בישראל ואחרים. הקבוצות טענו, כי מזה שנים נוקטת כנגדן המועצה, המחלקת את הרווחים של מפעלי ההימורים בספורט, מדיניות של אפליה וקיפוח בהקצבת כספי הציבור המנוהלים על ידי המועצה, וזאת באישור שרי הממשלה וועדת הכספים של הכנסת, הממונים על אישור תקציבי המועצה. כך לדוגמה, טענו העותרות, כי בשנת 2004, הקצתה המועצה לכל קבוצת כדורגל בליגת הנשים סך של 17 אלף שקלים בשנה בלבד, לעומת סכומים של כ-200 אלף ש"ח ליתר קבוצות הגברים בליגות הבכורות (לאומית וארצית). קבוצות הנשים דורשות, שהמועצה תקציב להן תמיכה כספית זהה לתמיכות הכספיות הניתנות לקבוצות כדורגל גברים בליגה הבכירה ללא אפליה בין קבוצות גברים לנשים, ויישום הכלל של העדפה מתקנת לקבוצות כדורגל הנשים. בינואר 2005 ביקשו הקבוצות מבית המשפט להוציא צו ביניים שיפסיק את העברת הכספים לקבוצות הגברים עד אשר יתקבלו קריטריונים שוויוניים לחלוקת הכספים. באוגוסט 2005 הורה בג"צ להקפא העברת כספים לקבוצות ולהתאחדות לבקשת הנשים. עקב החלטה זו, מחזור גביע הטוטו היה בסכנת ביטול.¹⁷ בינואר 2006 הושגה פשרה מחוץ לכותלי בית המשפט, ולפיה נקבע שמועצת ההימורים של הטוטו תעביר מדי שנה סך של שני מיליון שקלים לליגת הנשים בכדורגל (הארץ, 09/01/2006).

בשנת 2005 היו רשומות בהתאחדות לכדורגל 240 שחקניות ב-22 קבוצות, לעומת 19 קבוצות

בשנה שקדמה לה. על רקע החלטה ורצון מצד ההתאחדות ליצור שתי ליגות, האחת לאומית והשנייה ארצית, הוחלט להקים שני בתים, צפון ודרום, ולפי תוצאות המשחקים להחליט אילו נבחרות ידורגו בליגה לאומית ואילו בליגה הארצית. פתיחת משחקי הליגה נקבעה לנובמבר 2005, אך כתוצאה מהעדר תקצוב הוחלט על דחייה עד סוף דצמבר. אי יכולת זו לעמוד אפילו בלוח הזמנים מאפיינת את דרך התנהלותה של הליגה לכדורגל נשים בישראל. על רקע זה, בולט דווקא ייחודה של קבוצת הבנות הערביות מסחינין. מעניין לראות מדוע דווקא הן מצליחות "לשרוד" את הקשיים הבלתי פוסקים הניצבים בפני קבוצות כדורגל הנשים ומהי המשמעות שהן מעניקות למשחק. מה מניע את הנערות להתעקש ולקחת בו חלק? האם הן רואות בו אמצעי לאינטגרציה בחברה הישראלית או דווקא אמצעי להבעת מחאה? ואם כן, איזו?

שיטה

כיוון שמחקר זה מבקש להביא את קולן של השחקניות ולברר מהי המשמעות שהן מעניקות למשחק נקטנו בשיטת מחקר של ראיונות עומק חצי מובנים עם 7 שחקניות (6 שחקניות פעילות ושחקנית עבר אחת מקבוצת הכדורגל "מכבי אחי נצרת") ועם מנהל הקבוצה. בנוסף, רואינו תשעה מתושבי סחינין באמצעות "ראיונות רחוב" שנועדו לקבל מידע ביחס לדעתם, גישתם ותחושתם לתופעת הנשים המשחקות כדורגל. על אף ששתי המראיינות (סטודנטיות יהודיות בראשית שנות העשרים ותושבות האזור) אינן דוברות את השפה הערבית, הוחלט להימנע משימוש במתורגמן, שנוכחותו בזמן הראיון עלולה ליצור שיח "מפוקח" ולהסתפק בראיונות עם שש שחקניות המסוגלות להתבטא בחופשיות בעברית, בתקווה שיווצר שיח פתוח וחופשי. ראיון אחד מתוך השישה נערך בשפה האנגלית, לבקשת השחקנית, ותורגם על ידי המראיינת. כל הראיונות, מלבד הראיון עם שחקנית העבר "מכבי אחי נצרת", נערכו בבניין המועצה בסחינין במשך יומיים (לא רצופים). מראיינת אחת ערכה שני ראיונות עם שתי שחקניות, ראיון אחד עם מנהל הקבוצה וראיון נוסף אשר נערך בנצרת עם שחקנית לשעבר "מכבי אחי נצרת", ואילו מראיינת נוספת ערכה ארבעה ראיונות עם ארבע שחקניות נוספות. ראיונות הרחוב נערכו על ידי שתי המראיינות. כל מראיינת הקליטה את ראיונותיה ותמללה אותם. ראיון ממוצע ארך כשעה וחצי. כל המראיינות במחקר מופיעות בשם בדוי, מלבד מנהל הקבוצה, חמיד גנאים.¹⁸

ממצאים

מתוך עיון בראיונות שנערכו, עולה כי השתתפותן של הנערות במשחק נתפסת על ידן כאקט של מחאה כנגד תפקידי האישה בחברה הערבית המסורתית. ההשתתפות במשחק, המקובל לראותו כזירה "גברית" בלעדית, מהווה מחאה חריפה נגד התפיסות המקובלות, הרואות את האישה ואת הנערה כנחותות וככאלו שתפקידן הוא קודם כל בביתן פנימה.¹⁹ המחאה של

המרואיינות מופנית כלפי החברה הערבית המסורתית, אשר משמרת מבנה חברתי שבו נשים מצויות בתחתית הסולם החברתי, הפוליטי, הכלכלי והמשפחתי. המחאה שהן מעלות היא מחאה כנגד ההבניה של "נשיות", כנגד יחסי המיגדר הקיימים וכנגד מקומה השולי של האישה בשיח ההגמוני בישראל בכלל ובחברה הערבית בפרט. מחאת הנערות, על אף שאינה נקראת בגלוי על ידן כפמיניסטית, היא כזו במהותה. זו מחאה שמטרתה לזעוק לשוויון, זו זעקה לחופש, אם זה חופש תנועה, חופש מחשבה וחופש הבחירה. זינא, בת 23, שחקנית לשעבר ב"מכבי אחי נצרת" מספרת:

"אני חושבת שבחברתי כדורגל לא רק בגלל המשחק. אני אהבתי את המשחק יותר משאר המשחקים אבל שראיתי בזה התנגדות. עכשיו אני מבינה, אחרי כל כך הרבה זמן, שבהתחלה ולפני כמה שנים אני בחברתי בזה לא רק מפני שאני אוהבת את הענף הזה במיוחד, זה היה גם מן מרד כזה. התנגדות למשהו שאחרים לא יכלו לעשות ושאני בתור בת רציתי לעשות".
זינא מוסיפה ואומרת כי:

"אני חושבת שכל שחקנית שהולכת לשחק כדורגל יש לה משהו בקטע הזה. היא כן מתנגדת למשהו".

מרים, שחקנית "הפועל בנות סחינין", מציירת תמונה דומה:

"הייתי בכיתה ז' ושמעתי שבעוד שנה מקימים קבוצה, קבוצת בנות בכדורגל, ואני מאוד אוהבת פעילות של בנות. פעילות שבדרך כלל אומרים שבנות לא יכולות לעשות, כמו כדורגל... אני רציתי להשתתף בגלל שזה בנות ולא בגלל שזה כדורגל. אהבתי מאוד את הרעיון של בנות שמשחקות כדורגל. בהתחלה לא שינה לי איזה משחק בדיוק משחקים אבל בחברה שלנו אומרים שבנות לא יכולות לשחק כדורגל ושזה משחק לבנים וזאת הסיבה שבגללה התחלתי לשחק".

מבחינת הקהילה המקומית, השתתפותן של הנערות במשחק הנתפס כגברי הוא בבחינת חציית גבולות חברתיים. נערות המשחקות משחק זה נתפסות כ"גבריות", כמי שמבטלות את נשיותן, כמי שלא ממלאות את תפקודי המיגדר המקובלים והנורמטיביים. מרבית הנערות ציינו כי ההתייחסות אליהן מצד המשפחה והסביבה החברתית לוותה באמירות מסוג "אני לא רוצה שתהיי הבן השישי במשפחה", "מה, את רוצה להיות כמו בקהאס?", "אני לא רוצה שהבת שלי תהיה כמו גבר, כמו ילד" (מתוך הראיונות של סאוסן והיפא). מרים אף סיפרה כי אחד המורים בבית ספרה אמר לה: "המקום שלך זה בבית הספר. את לא צריכה לשחק כדורגל, זה לא המקום שלך שם". מרואיינות נוספות ציינו את יחסם המזלזל והמקשה של המורים, לינה לדוגמה:

"מהכיתה שלנו יש מורים והצוות הם אומרים למה אתן משחקות כדורגל, זה רק לבנים. יש מורה אצלנו בבית הספר שאומר למה את משחקת כדורגל והוא שונא כל בת שמשחקת כדורגל. הוא רוצה לעשות כל דבר רק כדי שהיא תפסיק לשחק כדורגל כמו לא לתת לה ציונים טובים או נותן לה עונשים. הייתה בת אצלנו, היא סיימה לשחק כדורגל בגלל המורה

הזה כי הוא תמיד, אם היא מגיעה מאוחר לכיתה אז הוא אומר לה תצאי החוצה כי את משחקת כדורגל".

ממצא זה תואם את מחקרם של סקראטון, קאדוול והולנד (Scraton, Caudwell, & Holland, 2005) ושל וולסט ופסטינג (Walseth & Fasting, 2004) בדבר היותן של הדת, התרבות והמשפחה פרקטיקות חברתיות הרווחות בשיח, אשר מווסתות את השתתפותן של הנערות במשחק. ניתן אף לראות דמיון למחקרה של פלק (Pelak, 2005) שעסקה בכדורגל נשים בדרום אפריקה, והראתה כיצד הגבולות הנוקשים בין "ספורט גברי" ל"ספורט נשי" מהווים דוגמה קלאסית לדרך שבה קבוצות דומיננטיות מבנות גבולות חברתיים, פיזיים ותרבותיים, וזאת במטרה ליצור זהות קולקטיבית ולאשר את יתרון.

"על המגרש להיות כמו גבר ובחוץ להיות כמו אישה" – אומרת לינה, בת ה-16. מן הממצאים עולה עוד כי לא רק שהקהילה תופסת את הנערות כגבריות, גם הנערות עצמן מייחסות למשחק מאפיינים גבריים ואופי גברי. מסיבות שונות, ובכללן העדר סיקור תקשורתי של ענף כדורגל נשים, אין לנערות אלו דמויות הזדהות נשיות. הנערות אימצו לעצמן דמויות הזדהות גבריות שמהן הן לומדות את אופי המשחק ומאפייניו:

"פעם אהבתי את דוידס שהוא מקבוצה דנית (הטעות במקור. צ"ל הולנדית, המחברים), אבל היום כבר לא. ב"בני סחינין" אני צופה הרבה. כדורגל בנות לא משדרים, אולי משדרים אבל אין לי ערוץ שקולט את זה. הייתי רוצה מאוד לראות אבל אין" (מרים).

"זינדין זידן, זה השחקן המפורסם בשבילי, זה הכדורגל בשבילי. כאשר אני רואה את זינדין זידן זו הרגשה מאוד טובה ואני מאוד מאוד אוהבת אותו כי הוא שחקן אדיר. יש לו שליטה מעולה בכדור. הוא נותן לי תקווה לעשות כמו שהוא עושה. כאשר אני רואה איך הוא שולט בכדור ועושה ככה זה כיף בשבילי וזה נותן לי לנסות את זה גם כן. בארץ אני אוהבת את רוסו כי אני גם כן בקישור. בסחינין זה לימה ואסולין" (סאוסן).

"אני אוהדת את שביט אלימלך, שוער הפועל ת"א. אני מתה עליו אבל עכשיו הוא בתקופה לא כל כך טובה אבל אני מתה עליו. כאילו... במשחק, 90 דקות אני מסתכלת רק עליו, מה הוא עושה, איך הוא צועק, איך הוא עומד בשער וכל הדברים האלה. אני מתה עליו, באמת. גם כשוער וגם כבן אדם" (אליסיה).

כאשר שאלנו את אליסיה איזה סגנון כדורגל היא אוהבת, ענתה:

"צריך קשות. משחקים כדורגל וצריך כוח. זה משחק קשוח, לא כל הזמן איי איי. אני בעד טכניקה כי כדורגל זה משחק חכם צריך לחשוב בו אבל וגם בעד קשוח. לעשות עברות אבל לא עברות קשות, לא ללכת על הרגל בכוונה וכל זה אבל צריך להיות קשוחה וטכניקה גם".

נראה כי על אף ששיעור ההשתתפות של נשים בספורט תחרותי גדל עם הזמן, השתתפותן היא פרדוכסלית, שכן במקום להביא ערכים אלטרנטיביים לערכים הגבריים הספורטיביים (שהם תחרותיות, נחישות, תוקפנות, הכרעה, כוח פיסי), אימצו הנשים אותם ערכים בדיוק, והן

נמדדות לפי אותם קריטריונים ומתחרות באותם ענפים. למעשה, הן מאמצות את המוטיווציות והערכים הגבריים הקשורים בספורט תחרותי (Harris, 2005; Scraton et al., 2005). דברי אליסיה ממחישים זאת יפה:

"זה כיף לי להרגיש שאני חזקה כמו הגבר. שאני יכולה לעשות את הכול. מחוץ למגרש יש דברים שאת צריכה עדינות ויפות אבל בתוך המגרש הן חזקות וקשוחות אבל מחוץ למגרש הן אישה, ממש כמו אישה עדינה. אבל אני תמיד, במגרש ומחוץ למגרש אני כמו גבר. גם בבית, אמא אומרת לי תגידי לי מה את גבר?... אני תמיד משחקת בשכונה שלי כדורגל. הגוף שלי, יש לו הרבה שרירים כמו גבר וזה יפה בעיני. אני מסתכלת על עצמי ואני אוהבת ואומרת איזה כיף לי, יש לי שרירים חזקים זה נותן לי הרגשה נפלאה כשאני רואה את עצמי. אם אני נפצעת ויש צבע כחול אני מתגאה בזה. ביחס לשאר הבנות זה ממש שונה אבל אני אוהבת להידמות לגבר".

כפי שטענה האריס (Harris, 2005), הנשים המשחקות את המשחק, בו זמנית גם מתקוממות נגד ההגמוניה הגברית, וזאת מעצם השתתפותן במשחק, אך הן גם תורמות לשעתוקה של אותה הגמוניה על ידי התייחסות למשחק הגברים כאל "המשחק האמיתי" ועל ידי אימוץ אותן נורמות גבריות.

מכיוון שכך, נראה כי מרבית המרואיינות מרגישות כי קיומה של "נשיות" במשחק אינה לגיטימית. מרביתן מציינות כי בזמן המשחק הן "זורקות לפח את הנשיות". זינא, בת 23, שחקנית לשעבר ב"מכבי אחי נצרת" מספרת: "כשאני מגיעה למגרש אני זורקת לפח את הנשיות. זה משחק אגרסיבי". מרגע שמסתיים המשחק הן עוטות אותה עליהן שוב. הנערות מבצעות טרנספורמציה חוזרת ונשנית של השלה ועטיה של "נשיות" ו"גבריות", כפי שהיא נתפסת על מאפייניה הסטריאוטיפיים בחברה. זינא, למשל, מספרת:

"אני הצגתי נשיות במקומות אחרים שלא יחשבו שאני ממש... ובאמת היו מסתכלים עלי ורואים אותי באירועים מסוימים שאני לובשת שמלה ומאופרת והשיער... הכול. והם שאלו 'אני לא מאמינה שאת משחקת כדורגל' או 'אם אני רואה אותך אני לא מאמינה', ואת כל כך עדינה ואיך את משחקת'. אפילו המאמן שלי שהיה רואה אותי היה אומר 'את שניים באחד'". בדבריה מבטאת זינא את הניסיון לפצות על הגבריות שבזמן המשחק, על ידי החצנה של נשיות מחוץ למגרש. היפא מספרת: "אני אוהבת לשחק כדורגל, אני הולכת למשחק ומשחקת כמו גבר, אבל בבית, ככה רגיל אני כמו הבנות". בדבריה של סאוסן ניתן לראות את ההפרדה שהיא מבצעת בין זירת המשחק לזירת היום יום:

"יש הבדל בין מה שאני עושה במגרש ומה שאני עושה אחרי המשחק כי במשחק אני משחקת אגרסיבי מאוד והולכת לכדור חזק וגם מהקהל שהיו במשחק האחרון אמרו לי את משחקת כמו גברים, למה ככה משתמשת בכתף שלך? לא יודעת... אבל ביום יום אני לא ככה. אני כמו כל בת, שמה תכשיטים וכל זה".

לינה מספרת על הצורך "לתאם" בין הזהות הנשית שלה לבין הזהות הגברית שלה: "כאשר את עולה למגרש אין עגילים ושרשראות וכל זה אבל כאשר אנחנו מסיימות את המשחק אני חוזרת להיות אישה. אני מנסה יותר כי ככה זה החברה הערבית. אם את משחקת כדורגל אז את נראית כמו גבר ולכן אני צריכה לתאם ביניהם. על המגרש להיות כמו גבר ובחוף להיות כמו אישה".

יש בדבריהן של הבנות בכדי לתמוך בממצאי מחקרים (Elling et al., 2003; Harris, 2005), אשר עסקו בבעיית התדמית של נשים המשחקות משחק בעל חזות גברית. נראה כי הצורך של זינא, ושל שאר המרואיינות במחקר, להיות "יותר אישה מאישה" מחוץ למגרש, על ידי אימוץ התנהגויות הנתפסות כנשיות, כגון: התקשטות באיפור ובתכשיטים, נובע לא רק מפחד התדמית שתדבק בהן של ה"לסבית" או ה"ביטצ' הגברית", אלא המשחק מערער אף את תפיסתן את עצמן. ההשתתפות בזירה גברית מעלה שאלות לגבי מהי אישה. איך אישה צריכה להיראות ולהתנהג? מהי נשיות? כמו כן, ממצא זה הוא דוגמה מובהקת לדרך שבה מאמצות הנשים המשחקות את המוטיווציות ואת הערכים המקובלים בספורט. הנערות עצמן תופסות את המשחק כספורט גברי, ולכן הן מנסות להתאים עצמן לאופיו.

"בכדורגל אין פוליטיקה" – מחקרים על הכדורגל הישראלי-ערבי (בן-פורת, 2001; שורק, 2001, 2006) התמקדו בקהל האוהדים ובמשמעויות הרחבות של זירת הכדורגל כאתר לכינון הזהות הערבית כמיעוט לאומי, אתני ודתי. כאן לא נמצא אישוש לטענה זו, אולי משום הדגש על השחקניות עצמן ולא על מכלול השחקנים החברתיים בשדה. כך, בעוד כל השחקניות סיפרו על תחושות וקונפליקטים על רקע מיגדרי, רק מקצת הנערות בחרו לספר על אירועים או על תחושות הקשורים בסכסוך האתנו-לאומי. מרים מספרת:

"אנחנו משחקות נבחרת מול נבחרת אבל לפעמים כששומעים קבוצות אחרות שאומרות לנו 'ערבים טיפשים' או 'מה אתם עושים פה יא ערבים' והם מתחילים לצעוק דברים כאלה אז אני רוצה לשחק ממש טוב בקבוצה בשביל לנצח אותם רק בגלל שהם יהודים והם צועקים עלינו דברים כאלה. במשחק הגמר צעקו 'מוות לערבים' וזה הציק לי. אנחנו שיחקנו מול קבוצה יהודית והאוהדים צעקו את זה. זה נתן לי אנרגיה לנצח אותם".

דבריה של מרים תומכים בטענה כי המחאה האתנו-לאומית המבוטאת בזירת הכדורגל, מקורה בקהל האוהדים יותר מאשר בקרב השחקנים. העובדה כי כדורגל הנשים חסר נוכחות משמעותית של אוהדים (אוהדיה הספורים הם בדרך כלל חברים או בני משפחה של הנערות) מחלישה את המתח הלאומי ומפחיתה את מידת הבולטות שלו בזירה. טענה זו נתמכת על ידי דברי יו"ר הקבוצה שאמר בראיון: "מה שטוב במשחקים האלה זה שבינתיים אין קהל. זה טוב ולא טוב, כמו שאומרים חרב פיפיות". השחקניות נחשפות לניסיונות הדרתן מתחומי פעילות ספורטיבית והן נאבקות בהדרה זו מתוך רצון להשתייך, לקיים את מה שוולסט ופסטינג (Walseth & Fasting 2004) כינו "אינטגרציה באמצעות הספורט". אליסיה, למשל,

מספרת :

"אני רוצה להגיד לכל העולם שאנחנו הבנות יכולות לעשות את זה וגם במגזר הערבי זה יותר קשה מהמגזר היהודי. אני רוצה לעשות את זה בשביל להגיד שיש לי את הזכות לעשות את זה, רק צריך קצת אמון בעצמך ואת יכולה לעשות בכל. זה גם קרה במכבייה. אמרו שזה רק ליהודים, אתן לא יכולות ללכת לשם אבל אנחנו אמרנו למה לא? למה רק ליהודים. היה חשוב לנו להשתתף בזה, להיות חלק מהם".

לעומת אליסיה ומרים, מרבית השחקניות ציינו כי "בכדורגל אין פוליטיקה". היפא מספרת :
"אין הבדל. אני מרגישה לשחק מול קבוצה יהודית או ערבית אותו הדבר. אני הולכת למשחק רק לשחק כדורגל, אני לא עושה חשבון לפוליטיקה או לדבר הזה, אני הולכת למשחק ערבים יהודים זה לא משנה, רק כדי לנצח את המשחק הזה".

לינה, שחקנית נוספת, מציגה תמונה דומה :

"בכדורגל אין פוליטיקה. אנחנו צריכות לשחק עם כל קבוצה שאנחנו משחקות נגדה. אם אני משחקת נגד קבוצה יהודית או ערבית זה לא עושה לי שום דבר, אני משחקת נגד בנות, אני כמו שהם, אין הבדל בינינו. אנחנו באות רק לשחק ולא לעשות פוליטיקה".

העדר הממד הפוליטי (הלאומי ולא המיגדרי) במשחק יכול להיות מוסבר גם על ידי הפיקוח ההדוק של ההנהגה הגברית של קבוצות הנשים בכדורגל. אליסיה מספרת :

"כל הקבוצות שלנו אנחנו, מתעסקות בספורט ולא בפוליטיקה. אנחנו מבינים זאת אבל לא עושים את זה במגרש. אנחנו לא מקללות, לא אומרות כאילו, יהודי וערבי וכל זה אבל יש קבוצות באמת שנותנות הרגשה רעה וקשה לשמוע שחקנית ספורטאית שאומרת עליך משהו ומקללת אותך. לי לא קרה דבר כזה אבל לחברות שלי, אני שומעת אותן, כאילו מקללות ואומרות ערבית וכל זה. יש לי בת בקבוצה שמה זה עצבנית וכשהיא שומעת את זה היא מתחילה להגיד לה... לה... לה... אבל תמיד המאמן תכף מוציא אותה מהמגרש וגם את הבחורה מהקבוצה השנייה מוציאים. המאמן והשופט מה זה לא מסכימים לדברים כאלה ומיד מוציאים מהמגרש".

דברי אליסיה מאשרים את דברי יו"ר הקבוצה שהסביר שהוא מתעקש לשמור על טהרת הספורט ועל הימנעות מהחדרת הממד הפוליטי לזירת הכדורגל. בהתייחס לדברי שורק (2001) שטען כי הנשים הערביות בסחינין אמנם נעדרות מן הפוליטיקה המקומית, אך דווקא מרחב המחאה הלאומית פתוח בפניהן, עולה השאלה האם רצונו של יו"ר הקבוצה הוא אכן רצון תמים לשמר את זירת הכדורגל כמרחב החף מפוליטיקה או דווקא יש לראות בכך ניסיון נוסף, גם אם סמוי, לדחוק את הנשים הרחק מהמרחב הציבורי, תחת המעטה של דה-פוליטיזציה, ולהגביל את השתתפותן בחיים האזרחיים.

המשחק כמשובת נעורים – ממצא נוסף ומעניין שעלה מהמחקר הוא העובדה כי הכדורגל נתפס, הן בעיני החברה המקומית והן בעיני הנערות כתחביב ולא כעיסוק שבו ניתן לראות מקצוע. מרים מספרת :

"אבא שלי חושב שזה תחביב וזה תכף יעבור אז הוא אומר: לכי ותיהני אבל אל תתקרבי יותר מדי".

הכדורגל נתפס כמשובת נעורים. כדורגל נתפס ככזה הן מכיוון שאין בו מימון ומשכורות, ולכן לא מאפשר לנערות לעסוק בו לאחר התיכון, והן מכיוון שהחל מגיל 18 מצופה מן הנערות "להשלים" עם נשיותן, קרי, עם תפקידן בחברה להתחתן ולהביא ילדים. החתונה נתפסת כפסגת שאיפותיה של האישה וכל עיסוק אחר, גם אם הוא בגדר חלום מילדות, יש לזנוחו. כאשר שאלנו את מרים מה היא חושבת על כך ששחקנית שהתארסה לא תוכל להמשיך ולשחק היא ענתה:

"אני חושבת שזה בגלל שהסביבה לא רוצה שהיא תמשיך אבל גם בגלל שאומרים שאם משחקים כדורגל אז אי אפשר להיכנס להריון. יש להם כל מיני דברים בסגנון הזה... ואני חושבת שהיא לא תמשיך בגלל שהיא תפחד שאנשים ידברו, שיגידו שהיא נשואה ועדיין ממשיכה לשחק כדורגל כמו ילדה קטנה".

נוהא, בת 18, המשחקת כקשרית ימנית סיפרה: "כדורגל זה לילדות קטנות ולא לנשים בוגרות". כך לדבריה, זה מה שאמר לה ארוסה ולכן היא גם מפסיקה לשחק.²⁰ מרבית השחקניות ציינו כי החלום שלהן הוא להמשיך ולשחק:

"גבר יכול להמשיך עד הסוף, גם בגיל 35 הוא יכול לשחק אבל את, את אישה וצריכה להתחתן וכל זה. אני אומרת להם בסדר, בסדר. אני אוהבת כדורגל אז בגלל זה אני הולכת ללמוד בוינגייט. עכשיו אני חייבת להעביר שנה עד גיל 18 ובינתיים לעבוד, לטייל קצת ואז אני לומדת 4 שנים ואז הלוואי, הלוואי אני אלך לנבחרת הבוגרת. כאילו... להמשיך להתאמן, אני רוצה להמשיך להתעסק בספורט. אם בשביל להתחתן ולהוליד ילדים אני צריכה להפסיק את הספורט אז אני לא רוצה להתחתן. אני עדיין צעירה" (סאוסן, בת 17).

נוהא, אותה שחקנית שעקב ארוסיה, נאלצת להפסיק לשחק, מציירת חלום דומה:
"החלום שלי לא יכול להתגשם. אמרתי לך, החלום שלי זה להמשיך בכדורגל, לשחק עם קבוצה כל כך, יעני, טובה. חלמתי לשחק עם קבוצה מאירופה... זה חלום. קשה, קשה, אבל לא יכולה להגשים את זה. החלום שלי שכל בת שאוהבת לשחק כדורגל תשחק כדורגל. ואני עוד 5 שנים רוצה שאני במקום מתחתנת. כאשר אני רואה בטלוויזיה אני רוצה לראות בנות שמשחקות כדורגל. שמשדרים את המשחק שלהן ויש להן אוהדים שאוהדים את המשחק".

"מי שרוצה לשחק עם רעלה שתשחק במגרש של המסגד" – דברים אלו של יו"ר הקבוצה מבטאים מדיניות אך גם את רצונן של הנערות המשחקות. מרבית הנערות ביטאו התנגדות ללבוש מסורתי (רעלה, לבוש ארוך) בזמן המשחק, ברוח המסורת הדתית מוסלמית. מרבית המרואיינות ציינו כי נערות שירצו בזמן המשחק לעטות רעלה או ללבוש גרביונים תחת המכנס הקצר לא יתקבלו בברכה. היפא, כאשר נשאלה בריאיון איך תגיב לרצונה של שחקנית לשחק עם גרביונים או לעטות רעלה אמרה:

"אני אגיד לה למה את לא משחקת כדורגל כמונו, עליך ללבוש כמו כשאנחנו לובשות. אם את

לא רוצה תלכי הביתה, אל תשחקי".

מרואיינת נוספת, לינה, סיפרה:

"היה בעבר בעיה כאשר התחלנו לשחק שנה ראשונה והייתה בת שלובשת גרביונים מתחת למכנס, אמרנו למה היא ככה והיא אמרה שאבא שלה לא רוצה שתלבש מכנס קצר. אמרנו לה אם את לא רוצה להתלבש כמו שאנחנו אז תצאי מפה, והיא יצאה מהקבוצה".

ההתנגדות ללבוש מסורתי ושמרני מפורש על ידינו כחלק מכינון נשיות "אינטגרטיבית" במונחים של תחום הכדורגל הישראלי. בלבושן הן מבקשות להדגיש את הדמיון בין לבין שאר השחקניות, ולא להבליט או לציין את ייחודן האתני, הדתי או הלאומי גם במחיר קונפליקט עם סוכני המסורת. המעניין הוא שמי שמבקשת להיראות שונה מודרת מהקבוצה.

"כדורגל נותן לי הרגשה טובה וביטחון עצמי" – הממצא הבולט והמשמעותי ביותר המצוי

במחקר זה הוא תחושת הביטחון העצמי שהכדורגל מעניק לנערות המשחקות. משחק הכדורגל מהווה עבור הנערות כר פורה לביטוי חלומותיהן, שאיפותיהן ומאווייהן:

"זה כאילו שאני שוכחת הכול. אם יש לי צרות או משהו... במשחק אני חושבת רק על המשחק, לא על שום דבר אחר וגם אני מרגישה חופשייה. אני יכולה לרוץ ולצעוק על כל אחד שאני רוצה במשחק. זה גורם לי להרגיש חופשייה" (מרים, בת 17).

"אני לא חושבת שיש מילה בעולם שיכולה לתאר את ההרגשה שלי כשאני בתוך המגרש. זה נותן לי פוש קדימה, מעודד אותי לעשות את הכול. הדבר היחידי שאני למדתי מהכדורגל לתמיד, זה לא להרים ידיים עד הדקה ה-90 לא להרים ידיים ובנוסף לזה, גם בחיים הרגילים שלי אני לא מרימה ידיים. הכדורגל עזר לי מאוד. בהתחלה לשחק כדורגל היה נראה שזה רק לגבר ולא לאישה, אבל זה נתן לי הרגשה שאני יכולה לעשות את זה. גם אני יכולה לעשות דברים בחיים ולהתגבר על כל הקשיים, כמו הגבר. הכדורגל עזר לי בחיים שלי, בחיים הפרטיים שלי ללמוד משהו מהכדורגל ואז לעשות את זה גם בחיים. זה מאוד עזר ליי" (אליסיה, בת 17).

"תשמעי... אני דרך הכדורגל אני מתפרקת. כל הבעיות וכל העצבים שיש לי בפנים... כשאני הולכת לאימון אני מתפרקת ממש. אני מוציאה את כל העצבים שלי. אני בטוחה שאם הכדורגל היה פונה למקצוענות והייתי ממשיכה אז הכדורגל היה מייצג אותי בכל מיני דברים. את מה שיש לי בפנים" (זינא, בת 23).

סאוסן, הצעירה ממנה (בת 16) מבטאת תחושות דומות:

"לפי דעתי בלי כדורגל זה אין חיים כי כדורגל נותן לי הרגשה טובה וביטחון עצמי. אני מרגישה שזה עצמי בכדורגל. כאשר אני לוקחת את הכדור ומתחילה לשחק זה הדבר הכי טוב בחיים שלי".

דברי הנערות תואמים את ממצאי מחקרן של קוקס ותומפסון (Cox & Thompson, 2000) שעסק בכדורגלניות בניו-זילנד. הן ביטאו שמחה ביכולות הפיזיות שלהן שנבעו מהניסיון הספורטיבי בכדורגל. כל המרואיינות במחקרן ביטאו ביטחון בגוף שלהן, ביטחון אשר נע גם

אל תחומים נוספים בחיים, כגון: לקיחת מנהיגות, דיבור בפני קהל ותחושת חופש מפני קורבנות פוטנציאליים.

סיכום

מדוע מתעקשות נערות להמשיך ולשחק כדורגל? מדוע בחרו דווקא בענף ספורט הנחשב למעוז של "גבריות"? מה חשות וחושבות נערות שרובן המכריע בגיל ההתבגרות העוסקות בספורט "גברי"? שאלות אלו עמדו בבסיס המחקר. העניין בנערות שנחקרו כאן מיוחד, כיוון שמדובר בנערות המשתייכות למיעוט הפלשתינאי במדינת ישראל, שזהותן המיגדרית כרוכה בכינון ובהבנייה של זהויות נוספות – אתנית, לאומית, דתית ואזרחית במדינה היהודית.

האם נוצרת היררכיה כלשהי בין הזהויות השונות ואם כן, איזו? שיערנו שלזהות האתנו-לאומית יהיה משקל רב, לפחות כמו לזהות המיגדרית בגלל ההקשר החברתי שבו מתרחשת הפעילות – העובדה שהן משחקות בליגה שבה קבוצתן היא הקבוצה הערבית היחידה. מקצת הבנות משחקות בנבחרת ישראל, וכקבוצה, ייצגו את מדינת ישראל באליפות בינלאומית של בתי ספר תיכוניים. ממצאי המחקר היו מפתיעים מבחינה זו. נמצא שבראש היררכיית הזהויות שלהן נמצאת הזהות המיגדרית, ואילו לזהות האתנו-לאומית ולקונפליקט הלאומי או האתני והדתי ניתן משקל קטן בהרבה. משחק הכדורגל הוא בעיקר אתר להבניית הזהות המיגדרית ולא הלאומית. רצונן של השחקניות הערביות הוא להיות מוכלות בתוך הזהות הישראלית והאמצעי הוא המשחק – גם במחיר הדחקה של הממד הלאומי בזהותן.

ממצאי מחקר זה מעלים תמונה הדומה למחקרה של פלק (Pelak, 2005) בדבר האפשרות כי הספורט עשוי לשמש כלי של התנגדות נשית במסגרת פוליטיקה של זהות שעיקרה מתנהל בהקשר של החברה הערבית. הספורט משמש הן כסוכן חברתי והן כמקום להעצמה, ומכיוון שתרבות הספורט אינה תרבות סטאטית אלא מרחב חברתי דינאמי, נורמות מסורתיות קוראות תגר על זהויות חדשות ומבנות אותן (Harris, 2005).

עם זאת, דרך אימוץ נורמות, ערכים ומוטיווציות המזוהות כ"גבריות", נשמרת ומשועתקת ההגמוניה הגברית בספורט. הנערות עצמן רואות את המשחק כגברי, ובהעדר דמויות הזדהות נשיות הן מעריצות שחקני כדורגל גבריים ולכן גם תפיסתן את עצמן כנשים מאותגרת.

נערות אלו מתמודדות בעיקר עם מקומן בחברה הערבית המסורתית-פטריארכאלית בהקשר הרחב יותר של החברה הישראלית. נראה כי בדומה לנשים במיעוטים אחרים, כמו הנשים המשחקות כדורגל בדרום אפריקה (Pelak, 2005) וכמו נשים שחורות ואסייתיות (Scraton et al., 2005), הנערות בקבוצת "הפועל בנות סחינין", משמשות כסוכן פעיל בהגדרת זהותן הספורטיבית. הנערות מייצרות את זהותן לא כקורבנות התרבות הפטריארכאלית, לא כפאסיביות כנגד הדת, אלא הן משמשות כסוכן שינוי אקטיבי הן כלפי עצמן והן כלפי החברה שבתוכה הן חיות. נערות אלו, גם אם ללא כוונה מוקדמת, פורצות את הגבולות ההיסטוריים

והחברתיים המאפשרים להן לחוות את עצמן כבעלות זהות חדשה וחזקה. נראה כי יותר מכל, הכדורגל מאפשר לנערות זירה שבה הן יכולות לחוש תחושת חופש להרגיש – חופשיות מכבלי המסורת, מכבלי המשפחה ומכבלי החברה. אולם, תחושת חופש זו היא קצרת ימים. המורטוריום החברתי המוענק לנערות אלו מסתיים בדרך כלל בהגיען לגיל שבו נתבע מהן להקים משפחה. "משחק החופש" תחום בזמן – עד גיל 18 לערך. השאלה הנותרת פתוחה היא האם קיימת השפעה ארוכת-טווח להתנסות הנעורים הזו, ומה עולה בגורלה של הזהות המיגדרית שהתכוננה במגרש הכדורגל במפגש עם כוחות המשטור המסורתיים.

רשימת המקורות

- אוריאל, נ., מחרוז, א., בר-אלי, מ., ומנע, א. (2001). פרשנות כדורגל בישראל כשדה של ייצור תרבותי וכתחום עיסוק מקצועי. *מגמות, מ"א*, 423-395.
- בן-פורת, א. (2001). *בילאדי בילאדי הפועל טייבה בלאומית*. תל אביב: עם עובד.
- ברנשטיין, ע. (1997). סיקור של ספורט נשים בתקשורת. *החינוך הגופני והספורט, נ"ד* (5), 23-20.
- גורן, י. (2005). במרתפי ספורט הנשים נלחשת מילת הקסם: טייטל 9. *הארץ*, 23 בפברואר.
- זועבי, ר. ע. (2003). הקללות מפסיקות כשמבינים שהיא לא יהודיה. *הארץ*, 11 במאי.
- ניר-טור, ש. (2001). הספורט כמעוז השוביניזם. *על מה: ביטאון לקידום מעמד האישה*, 10, 63-65.
- צבר בן-יהושע, נ. (עורכת). (2001). *מסורות וזרמים במחקר האיכותי*. אור יהודה: דביר.
- קוקוזה, פ. (2004). נשית, זוהרת וכפית על מגרש הכדורגל. *הארץ*, 27 בפברואר.
- שורק, ת. (2001). *הכדורגל הערבי בישראל משחק זהויות*. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- שורק, ת. (2006). *זהויות במשחק: כדורגל ערבי במדינה יהודית*. ירושלים: מאגנס וספריית אשכולות.
- שקדי, א. (2003). *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני תיאורי ויישום*. תל אביב: רמות.

Bernstein, A. (2002). Is it time for a victory lap? Changes in the media coverage of women in sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 37, 415-428.

Cox, B., & Thompson, S. (2000). Multiple bodies: Sportswomen, soccer and sexuality. *International Review for the Sociology of Sport*, 35, 5-20.

- Duncan, M.C., & Messner, M. A. (2005). **Gender in televised sports: News and highlights shows — 1989-2004**. Los Angeles, CA: Amateur Athletic Foundation.
- Elling, A., DeKnop, P., & Knoppers, A. (2003). Gay/lesbian sport clubs and events. **International Review for the Sociology of Sport**, **38**, 441-456.
- Federation Internationale de Football Association (FIFA) (2005). <http://www.fifa.com>
- Hargreaves, J. (1994). **Sporting females: Critical issues in the sociology and history of women's sport**. London: Routledge.
- Harris, G. (2005). The image problem in women's football. **Journal of Sport & Social Issues**, **29**, 184-197.
- Hill, J.D., & Thomas, M.W. (2003). Identity politics and the politics of identities. **Global Studies in Culture and Power**, **10**, 1-8.
- Hoffmann, R., Chew-Ging, L., Matheson, V., & Ramasamy, B. (2003). Comparing the socio-economic determinants of men's and women's international football performance. **CEABuR Working Papers**, **1**, Retrieved from: <http://ideas.repec.org/p/nom/ceabur/1.html>.
- Messner, M.A. (1988). Sports and male domination: The female athlete as contested ideological terrain. **Sociology of Sport Journal**, **5**, 197-211.
- Messner, M.A., & Sabo, D.F. (1990). **Sport, men and the gender order: Critical feminist perspectives**. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Murray, B. (1996). **The word's game: A history of football**. Urbana: University of Illinois Press.
- Pelak, C.F. (2005). Negotiating gender/race/class constraints in South Africa: A case study of women's soccer. **International Review for the Sociology of Sport**, **40**, 53-70.
- Scruton, S., Caudwell, J., & Holland, S. (2005). Bend it like Patel-Centering race:

Ethnicity and gender in feminist analysis of women's football in England.
International Review for the Sociology of Sport, 40, 71-88.

Walseth, K., & Fasting, K. (2003). Islam's view on physical activity and sport: Egyptian women interpreting Islam. **International Review for the Sociology of Sport**, 38, 45-60.

Walseth, K., & Fasting, K. (2004). Sport as a means of integrating minority women. **Sport in Society**, 7, 109-129.

Williams, J. (2002). **Women and football**. University of Leicester: Sir Norman Chester Centre for Football Research.

- ¹ בזמן שנערך המחקר שימשה שוערת הקבוצה גם כשוערת נבחרת ישראל.
- ² המשחקים נערכים מדי שנתיים בכל ענפי הספורט הקיימים והם נחשבים לאליפות העולם לבתי ספר תיכוניים. באליפות זו השיגה הקבוצה את המקום ה-12 בדירוג, המקום האחרון. ראה: <http://www.isfsports.org/schoolsport/index.htm>
- ³ על העיר סחינין ראה בפירוט אצל: שורק, 2001, פרק 9; ראה גם סדרת כתבות של ג'רלד קסל ופייר קלושנדלר, "העולם על פי סכנין", הארץ, אוגוסט 2004 אוקטובר 2005.
- ⁴ וייס, ר. "תהיי יפה ותבקייעי". ידיעות אחרונות, 29.11.2004.
- ⁵ כך למשל, כאשר הוקמה קבוצת כדורגל בבית הספר הממלכתי-דתי "שורשים" בדרום תל אביב היא יועדה, כמובן מאליו, לבנים בלבד. "הבנות ששמעו על הקמת הקבוצה נעלבו שלא זכו אף הן לקבוצת כדורגל כמו הבנים, ולכן באופן נדיר הותר להן לעסוק בכדורגל עם בגדים מתאימים", מספרת מרכזת הפרויקט (משה גוזגל, "בועטות במוסכמות", *ynet*, 7 באוקטובר 2003).
- ⁶ ראה דברי השחקנית דנה טובי מקבוצת "מכבי חולון" (וייס, ר. "תהיי יפה ותבקייעי". ידיעות אחרונות, 29.11.2004).
- ⁷ ראה למשל סיפורה של נוי דרי, שחקנית כדורגל בת 12 בקבוצת "מכבי ת"א" שאולצה לפרוש מכדורגל כיוון שנאסר עליה לשחק, כפי ששיחקה עד אז, בקבוצה משותפת לבנים ולבנות. לאחר פרסום הסיפור בתקשורת הותר לנוי לממש את חלומה ולשחק. כשנשאלה לתגובה ענתה נוי "אני לא מבינה איך פוגעים בחלום שלי" (משה גוזגל, בת 12 אולצה לפרוש מכדורגל "מטעמי צניעות", *ynet*, 16 באוקטובר 2003).
- ⁸ ככל הנראה, חששה ההתאחדות האנגלית שנשלטה על ידי גברים מפגיעה כלכלית בכדורגל

המקצועני הגברי, ולכן אסרה על נשים להשתתף במשחקים על מגרשיה (Hoffmann, Chew-
(Ging, Matheson, & Ramasamy, 2003).

⁹ ראה: גורן יואב (הארץ, 23.2.2005) "במרתפי ספורט הנשים נלחשת מילת הקסם: טייטל
"9.

¹⁰ על תולדות כדורגל הנשים ראה:) Murray, 1996; Williams, 2002; (
(<http://www.fifa.com>).

¹¹ מקרה יוצא דופן הוא סיפורה של היבא ערגיה, שופטת כדורגל מכפר ערבי מסורתית. מלבדה
יש כיום עוד שלוש שופטות ערביות (נוצריות) בליגות הנמוכות ובליגות לנוער (זועבי, 2003).

¹² נערה מסחינין זכתה, למשל, באליפות ישראל בריצה למרחקים קצרים (שורק, 2001).

¹³ שורק (שם) מצא שנשים נעדרות גם מהפוליטיקה המקומית אם לא מהמרחב הציבורי כולו
דווקא מרחב המחאה הלאומית פתוח בפניהן.

¹⁴ שחקניות ערביות משחקות כיחידות גם בקבוצות שאינן ערביות. כך למשל, השחקנית רים
עיסא, תושבת הכפר אבו-סנאן, משחקת בקבוצה מחדרה. קבוצת הכדורגל הגרמנית פ.צ.
פרנקפורט המשחקת בליגת העל גילתה בה עניין והזמינה אותה למבחנים שבעקבותיהם
הודיעה שתזמין אותה לשחק בעונה הבאה בשורותיה (הארץ, 8 בנובמבר 2004).

¹⁵ הישגה הבולט ביותר של הנבחרת עד היום הוא מדליית זהב במשחקי המכביה שנערכו
ביולי 2005.

¹⁶ ראה על כך: בהודעה לעיתונות מטעם ועדה לקידום מעמד האישה מיום 15/11/2005,
14/04/2003 ומיום 22/03/2004 וכן מסמך רקע שהוכן ע"י רוני דיסקין לקראת דיוני הוועדה
"סיקור ספורט נשים בתקשורת וייצוג נשים בספורט" מיום 3 ביולי 2002.
<http://www.knesset.gov.il/spokesman/heb/Result.asp?HodID=4267>.

¹⁷ בעקבות החלטת בג"צ, קבוצת "מכבי חולון", אלופת ישראל בכדורגל נשים, כמעט לא
נסעה לליגת האלופות כתוצאה ממחסור כספי. רק בהתערבות יו"ר המרכז לטיפוח קבוצות
נשים (שמעון מימון)- נמצא הכסף הדרוש לנסיעה זו (ידיעות אחרונות 3/8/2005).

¹⁸ על היתרונות והחסרונות בשיטת מחקר זו ראה ביתר פירוט אצל צבר בן-יהושוע (2001)
ושקדי (2003).

¹⁹ על המבט הדתי מוסלמי על נשים ומיניותן ויחסן של נשים מוסלמיות לספורט ראה
בהרחבה אצל (Walseth & Fasting (2003).

²⁰ לא פעם עומדות חלק מהשחקניות בצומת שבו הן נאלצות לבחור בין עתיד ספורטיבי לבין
קריירה אישית וכניעה לדרישות הסביבה. סלואא עמסיס, לדוגמה, הייתה הבלמת האחורית
של הנבחרת. היא התחתנה והחליטה לפרוש מכדורגל (ברוך שי, "תקווה גדולה לפריצה",
הארץ, 03/10/2004).

